

DOI: 10.7596/taksad.v11i4.3202

Citation: Yaşar, O. ve Öрге Yaşar, F. (2022). İnsan-Mekân Etkileşimi Çerçevesinde Çanakkale Yöresi Türkülerinin Coğrafi Analizi. *Journal of History Culture and Art Research*, 11(4), 48-67. doi: <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v11i4.3202>

İnsan-Mekân Etkileşimi Çerçevesinde Çanakkale Yöresi Türkülerinin Coğrafi Analizi

Geographical Analysis of Folk Songs in the Region of Çanakkale within the Frame of Human-Space Interaction

Okan Yaşar¹, Funda Öрге Yaşar²,

Abstract

This study aims to analyze the reflection of physical and human geography elements in the lyrics of Turkish folk songs by making a geographical analysis of the folk songs, comprising the oral cultural heritage elements of the Çanakkale region, within the framework of human-space interaction. In the research, the document analysis method, which is one of the qualitative research methods, was used. Local folk songs were evaluated with content analysis within the framework of the specified purpose. The geographical location of Çanakkale province, its deep-rooted history of settlement and its cultural richness have affected the music culture of the region. The music culture of the region is almost the synthesis field of Western Anatolian and Thrace-Rumelian melodies. In this regard, Çanakkale region can be considered as a fusion area of North Aegean, Thrace and Southern Marmara cultural aspects. Various factors are effective in the formation of a strong folk song tradition in the Çanakkale region. An attracting part of these factors is in the field of interest of music geography, constituting a sub-branch of cultural geography. These factors consist of motifs related to location, venue and place names, landforms, hydrographic characteristics, economic activities (agriculture, animal husbandry and fishing), population movements and transportation. Çanakkale region folk songs attract attention with their successful processing of local cultural motifs and themes. Besides, the physical, human and economic geographical elements in the lyrics of the folk songs belonging to the Çanakkale region reveal that the region's geography has been successfully analyzed. It was determined that some of the geographical elements in the local folk songs are not related to the content of the folk song, but that they are expressions that are dependent on the tradition of singing.

Keywords: Culture, (Turkish) Folk Song, Geography in the folk songs, Region of Çanakkale

¹ Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Çanakkale/ Türkiye, Orcid No: 0000-0001-8881-4639, E-mail: okany@comu.edu.tr

² Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Çanakkale/ Türkiye, Orcid No: 0000-0002-8207-9685, E-mail: fundaorge@comu.edu.tr

Öz

Bu araştırma; Çanakkale yöresi sözlü kültür mirası öğelerinden olan türkülerin, insan-mekân etkileşimi çerçevesinde coğrafi analizini yaparak fiziki ve beşerî coğrafya unsurlarının türkü sözlerine yansıma durumunun incelenmesini amaçlamaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Yöre türküleri, belirlenen amaç çerçevesinde içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Çanakkale ilinin coğrafi konumu, köklü yerleşme tarihi ve kültürel zenginlikleri yörenin müzik kültürünü etkilemiştir. Yörenin müzik kültürü, Batı Anadolu ve Trakya-Rumeli ezgilerinin sentezlenme sahasıdır. Bu bağlamda Çanakkale yöresi; Kuzey Ege, Güney Marmara ve Trakya kültürel özelliklerinin bir kaynaşma alanı olarak değerlendirilebilir. Çanakkale yöresinde güçlü bir halk türküleri geleneğinin oluşmasında çeşitli faktörler etkili olmaktadır. Bu faktörlerin dikkat çekici bir bölümü, kültür coğrafyasının bir alt dalı olan müzik coğrafyasının ilgi alanına girmektedir. Bu faktörler; konum, mevki ve yer adları, yer şekilleri, hidrografik özellikler, ekonomik faaliyetler (tarım, hayvancılık ve balıkçılık), nüfus hareketleri ve ulaşım ile ilgili motiflerden oluşmaktadır. Çanakkale yöresi türküleri, yerel kültür motifleri ve temalarını başarılı bir şekilde işlemiş olmalarıyla dikkat çekmektedir. Ayrıca Çanakkale yöresine ait türkülerin sözlerinde geçen fiziki, beşerî ve ekonomik coğrafya unsurları yöre coğrafyasının başarılı bir şekilde analiz edildiğini ortaya koymaktadır. Yöre türkülerinde yer alan coğrafya unsurlarının bir kısmının ise türkünün içeriği ile alakalı olmadığı, türkü söyleme geleneğine bağlı kalıp ifadeler olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Türkü, Türkülerde Coğrafya, Çanakkale Yöresi

GİRİŞ

Kültür kavramıyla ilgili yapılmış farklı tanımlar kültürün; bir millete, bir ülkeye ya da ülke içinde farklı bölgelere ait; bilgi, üretim, sanat, gelenek ve görenek, dil, inanç, alışkanlık, değer yargıları, giyim ve kuşam gibi insanın ortaya koyduğu, öğrenilen ve nesilden nesile aktarılan, toplumsal, değişen, bütünleştirici nitelikleri olan bir olgu olduğu hususunda birleşmektedir (Doğaner, 2013, s. 13). Sosyal bilimciler, hümanistler ve diğer bilim dallarında araştırmacılar kültürü farklı şekillerde tanımlamaya çalışmışlardır. Örneğin; toplum bilimcilerden bazıları kültürü, *“belirli bir toplumun üyeleri tarafından paylaşılan ve birbirine aktarılan bilgi, tavır ve davranış kalıplarının toplamı”* olarak tanımlarken bazı toplum bilimciler de kültürü *“çevrenin insan tarafından meydana getirilen kısmı”* şeklinde tanımlama yoluna gitmiştir (Sandal, 2007, s. 474). Ünlü Antropolog Harris (1999, s. 19) kültürü; bir toplumun öğrenilmiş, düşünce ve davranış da dahil olmak üzere sosyal hayatın tüm yönlerini kapsayan yaşam tarzı olarak tanımlamıştır. Kültür, bir halkın sadece yaşam biçimi zenginliğini resmeden değil, hâkim olan değer ve inançlarını da ayırt eden ve bunların bütünü içerir bir kavramdır (Tümertekin ve Özgüç, 2020, s. 96).

Kültür, bir toplumun geçmişinde kazandığı ya da ürettiği ve günümüzün koşulları ile uyumlu olan değer, tutum ve alışkanlıkların tamamını kapsamaktadır (Tanrıku, 2014, s. 83). Gökalp (1976, s. 25)'e göre ise kültür; bir milletin dinî, ahlaki, akli, hukuki, estetik, iktisadi ve fennî hayatlarının uyumlu toplamıdır. Kültürün en başta sayılabilecek özelliklerinden biri, öğrenilir olması ve bu sayede kuşaktan kuşağa aktarılmasıdır. Kültür, gelecek kuşaklara aktarılırken kendisini aynı zamanda büyük oranda yenilemektedir.

Kültürün bir diğer özelliği de yaşanan coğrafya ile yakından ilişkili olması ve bu coğrafyanın motiflerini taşımasıdır. Çünkü içerisinde yaşanan kültür coğrafyaları, beraberinde kültürel farklılıkları

getirmektedir. “Toplum-çevre etkileşimi sürecinde coğrafi unsurlar toplumun oluşturduğu kurumlara, ürünlere, yaşama şekillerine, kullanılan araç gereçlere, sanatsal ve sportif faaliyetlerine yani kısaca tüm kültürüne nüfuz eder. Bu şekilde coğrafi farkındalık ile oluşturulan kültürler uzun süre hayatta kalabilirler” (İbret ve Önlen, 2020, s. 25). Bu nedenle, kültürlerin beslendiği ana kaynak coğrafyadır. Bu arada coğrafya, “kültürel kaynakların mekânsal dağılımı ve kültürel kaynakların mekânsal kullanımını araştırır” (Doğaner, 2013, s. 15). Bu vesileyle içerisinde yaşanan coğrafyada kültürel kaynakların mekânsal dağılımında etkili olan nedenlerin tespit edilmesi mümkün hâle gelmektedir.

Kültür coğrafyası, diğer adıyla kültürel coğrafya, insanların içinde yaşamış oldukları fizikî çevreden ziyade, insan kültürlerinin vurgulandığı bir anlama sahiptir (Tümertekin ve Özgüç, 2020, s. 95). Kültür coğrafyası, kültür ve toplumların mekânsal farklılıkları ve fonksiyonları üzerine eğilir. Başka bir ifadeyle, kültürel coğrafya, “kültür grupları ve toplumun mekânsal işleyişi bakımından ortaya çıkan mekânsal çeşitlilikleri, dil, din, ekonomi, yönetim, cinsiyet, politik söylem ve diğer kültürel olguların bir yöreden diğerine değişme ya da aynı kalma yollarının analizi” (Tanrıku, 2014, s. 170) şeklinde tanımlanabilir.

Kültürler; kendi coğrafi görünümünü, dünyanın kendilerine sağladığı hammaddelerle biçimlendirir. Yerleşilen her alanın bir kültürel görünümü olup bu alanlar, kendilerini doğuran kültürü yansıtır. İnsanın yeryüzündeki bu damgası, 1920’lerde coğrafyada kullanılmaya başlanan ve genel kabul gören bir kavram olan landscape-kültürel coğrafi görünüm olarak ifade edilmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 2020, s. 111). Toplumlar, içinde yaşadıkları coğrafyayı sürdürdükleri faaliyetlere bağlı olarak kendi karakterlerini katarak yeniden şekillendirmeleriyle kültürel peyzaj meydana gelir.

Kültür coğrafyasının alt dallarından biri olan **müzik coğrafyası**, mekânları farklı şekillerde, özellikle de sesler aracılığıyla anlamaya çalışır. Bu bağlamda müzik coğrafyası; coğrafi konum, bölgeler ya da bölgeselleşme, yerlilik duygusu, insanın çevreyle olan etkileşimi, yayılma vb. konular üzerinde yoğunlaşır. Türk halk müziğinin türlerinden biri olan türküler; yalnızca söz ve ezgiden ibaret olmayıp toplumların mekânsal yönlerini de yansıtmaktadır (Aliağaoğlu ve Yurt, 2021, s. 784). Bununla birlikte türküler, yerel halk tarafından oluşturuldukları için onların farklı özelliklerini de yansıtır.

Coğrafyacılar, kültürel coğrafya çalışmalarında maddi kültür varlıkları arasında zengin bir çeşitliliğe sahip unsurlara, yakın zamanlarda maddi olmayan kültür unsurlarını da eklemiştir. Folklor da dahil olmak üzere, somut olmayan kültürel miras; halk şarkıları, peri masalları, inançlar ve batıl inançlar, alışkanlıklar, dille ilgili özellikler gibi büyük bir çeşitliliğe sahiptir (Tümertekin ve Özgüç, 2020, s. 123).

Kültür coğrafyacıları, halk yaşantısını bir inceleme alanı olarak seçme konusunda gün geçtikçe daha fazla kararlılık göstermektedir. Somut olmayan kültürel miras, çoğunlukla halk kültürü bağlamında değerlendirilmekte olup sözlü ya da yazılı olarak nesilden nesile aktarılır. Bu bağlamda somut olmayan kültürel miras; sözlü gelenekleri ve anlatımları (masallar, efsaneler, destanlar, türküler, maniler, atasözleri vb.), gösteri sanatlarını (kukla, karagöz, meddah vb.) ve toplumsal uygulamaları (mevlit, nişan, düğün vb. kutlamalar) içermektedir.

İnsan-Mekân Etkileşimi Çerçevesinde Çanakkale Yöresi Türkülerinin Coğrafi Analizi adlı bu çalışma; sözlü kültür mirasının öğelerinden biri olan türkülerin, coğrafi analizini yapan bir kültür coğrafyası çalışmasıdır.

AMAÇ, YÖNTEM VE VERİ

Bu araştırma; Çanakkale yöresine ait sözlü kültür mirası öğelerinden biri olan türkülerin, insan-mekân etkileşimi çerçevesinde coğrafi analizini yaparak fiziki ve beşerî coğrafya unsurlarının türkülere yansıma durumunun incelenmesini amaçlamaktadır. Çalışmada ayrıca türkülerdeki coğrafya unsurlarının, türkünün söylendiği yöre ile bağlantılı olup olmadığı ortaya konulacak ve bu unsurların, ilgili türkülerin kalıp ifadelerinde değişken unsur olarak yer alıp almadığı disiplinler arası bir yaklaşımla araştırılacaktır.

Coğrafya merkezli okuma, başka bir ifadeyle '*géo-littéraire*' yaklaşımla edebi eserleri değerlendirme, okuma türlerinden biridir. Topografya, iklim ve toprak şartları ile sosyal realiteyi şekillendiren coğrafya; insanların duyuş ve düşünce tarzlarıyla yaşam biçimleri üzerinde etkili olurken sunmuş olduğu imkânlarla da geleceğe yön verir. Herhangi bir bölgede gelişen edebiyatın; doğal çevreden ve çevresindeki sosyal, kültürel ve siyasî unsurlardan kopuk olarak şekillendiğini söylemek doğru olmaz. İnsanlar; yetiştikleri coğrafyanın yüzey şekilleri, iklim koşulları, su kaynakları ve bitki örtüsüne bağlı olarak bazı ruhi ve fiziki özellikler edinirken aynı zamanda insanı anlatan edebiyat da doğup geliştiği bölgenin coğrafi çevre şartlarından etkilenerek bazı özellikler kazanmaktadır (Kefeli, 2009, s. 424). Bu bağlamda Çanakkale yöresi türkülerinde insan-mekân etkileşimi ele alınarak türküler, çeşitli kültürel değerler bakımından da incelenmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Bununla birlikte araştırma kapsamında incelenen yöre türküleri, belirlenen amaç çerçevesinde içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Araştırmada, yörede uzun zamandır insan-mekân etkileşimi çerçevesinde sürdürdüğümüz gözlemlerden elde edilen bulgulardan da yararlanılmıştır.

Araştırma için veri teşkil eden türküler; TRT (1987) "THM (Türk Halk Müziği) Repertuar Kitabı" adlı eserin yanında Sarı (2008), Yücel (2009) ile Canbay ve Satır (2014)'ın araştırmalarından hareketle belirlenmiştir. Türküler, öncelikli olarak içerdikleri coğrafi unsurlara göre sınıflandırılmıştır. Bu bağlamda aralarından birden fazla kategoriye girenler, en çok ilgili oldukları gruba ilave edilmiştir. Araştırmada kullanılan dizelerin hangi kaynaktan alındığı ve derlenme yöresine ilişkin bilgiler parantez içerisinde verilmiştir. Doğal ve beşeri çevre özelliklerinin, seçilen 41 Çanakkale yöresi türküsü üzerindeki etkisi, coğrafi bir bakış açısıyla analiz edilerek yorumlanmıştır.

ÇANAKKALE YÖRESİ KÜLTÜR TARİHİ

Biga ve Gelibolu yarımadaları, tarih boyunca Balkanlar, Ege ve Anadolu olmak üzere birbirinden farklı üç coğrafi ve kültür bölgesinin kavşak noktasında yer almıştır. Bahsi geçen yarımadalar üç ayrı kültür ve medeniyet bölgesinin hem yakınlaşma hem de sınır mevkiinde bulunmaktadır. Bununla birlikte Çanakkale yöresi, bu üç bölgenin birbirleriyle yakın ilişkiler içerisinde olduğu dönemlerde, deniz ticareti ve yollarının kontrol noktası olma özelliğini taşımıştır. Bu öneminden hareketle Erken Bronz Çağı'ndan bu yana iskân edilmiş, kavimlerin geçiş alanı ve barış dönemlerinde de tampon bölge olarak görev yapmıştır (Yaşar, 2001, s. 172). Yöre, tarih boyunca coğrafi konumu nedeniyle kültürel oluşum ve etkileşimlerde önemli bir köprü görevi görmüştür. Bu sebeple çeşitli kültürlerin gelip geçtiği, izler bıraktığı ve önemli tarihi olayların yaşandığı bir yöre olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çanakkale Boğazı kıyıları MÖ 3000-1200 yılları arasında aralıksız bir şekilde yerleşmeye sahne olmuş; kurulan şehirler ilerleyen dönemlerde Troya, Trak ve Yunan kolonileri arasında el değiştirmiştir. Çanakkale Boğazı'nın Asya ile Avrupa arasında ve Marmara Denizi ile Ege Denizi arasında geçiş yolu olması, Boğaz kıyılarında çok sayıda şehir yerleşmesinin kurulmasını sağlamıştır. Bu şehirlerden Troya, MÖ 3000 yıllarında kurulmuş ve MS 3. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür. Erken Demir Çağı'nda (MÖ 1100-700) ise, Balkanlardan Kuzeybatı Anadolu'ya geçen kavimlerin Çanakkale Boğazı üzerinden

Anadolu'ya geçtikleri bilinmektedir. MÖ 8. ve 7. yüzyıllarda Karadeniz ticaret yolunu kontrol altına almak gayesiyle Kuzey Ege kıyıları ile Çanakkale Boğazı'nın Avrupa ve Asya kıyılarında birçok koloni kurulmuştur.

MÖ 6. yüzyıl ortalarında Lidya Kralı Kroisos'un Perslere yenilmesiyle Batı Anadolu, Perslerin hakimiyetine girmiştir. Makedonyalı Büyük İskender, MÖ 334'te ordularını Çanakkale Boğazı üzerinden Avrupa'dan Asya'ya geçirerek Anadolu'da Pers egemenliğinin ortadan kaldırılması sürecini başlatmıştır. Çanakkale Boğazı çevresi MÖ 191'de Roma hakimiyetine girmiştir. Çanakkale Boğazı, Bizans İmparatorluğu zamanında deniz ticaretinde öne çıkan devletlerden Venedikliler ve Katalonyalılar tarafından zaman zaman zorlanmıştır.

13. yüzyılın sonu, 14. yüzyılın başlarından itibaren Çanakkale Boğazı'nın doğu kıyıları Karesi Beyliği yönetimine girmiştir. Boğaz'ın doğu kıyılarının kuzey kısmı ise 1345'ten sonra Osmanlı hükümdarı Orhan Bey tarafından alınmış ve büyük oğlu Süleyman Paşa'ya bırakılmıştır. Güney kısmı I. Murat zamanında 1360'ta fethedilince Boğaz'ın bütün doğu kıyıları Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştır (Merçil, 2013, s. 274-275). Süleyman Paşa'nın 1353 yılında Osmanlı ordusuyla birlikte Gelibolu Yarımadası'na geçiş Çimbi kalesini fethetmesiyle, Osmanlı Devleti Trakya'daki ilk toprağını elde etmiştir (Aktepe, 1950, s. 284-285).

Yerleşme tarihi MÖ 3000'lere kadar inen Gelibolu Yarımadası üzerindeki birçok ilk Çağ kenti, zamanla önemlerini kaybederek ortadan kalkmıştır. Çanakkale Boğazı kıyılarında Eski Çağ'ın en önemli şehirlerinden olan Madytos (Eceabat), Gallipoli (Gelibolu) ve Lampsakos (Lâpseki) şehirlerinin eski kalıntıları görülmesi de bu şehirler günümüzde varlıklarını devam ettirmektedir. Yine bu çağda, Boğaz'ın her iki yakasında kurulmuş olan Elaious, Knossema, Sestos, Kressa, İdaion, Dardanium ve Abydos kentleri, deniz ticaretindeki stratejik önemlerini kaybetmelerine bağlı olarak giderek önemlerini yitirmişlerdir.

Çanakkale Boğazı kıyıları, İlk Çağ'da, deniz ticareti sayesinde parlak bir dönem yaşarken zaman zaman ticaret zayıflamış; yüzey şekillerinin doğu-batı doğrultusunda karayolu ulaşımına uygun olmaması nedeniyle, ulaşım hatları Byzantion kurulduktan sonra (MÖ 658) kuzeye kaymıştır. Bu durum, Çanakkale Boğazı kıyılarında yerleşmelerin sönükleşmesine neden olmuştur. Ancak Boğaz'ın, Doğu Roma'nın başkenti olan (MS 395) Konstantinopolis'i Akdeniz'den gelecek saldırılara karşı koruyabilecek bir konuma sahip olması, Orta Çağ'da stratejik önemini kat be kat arttırmıştır. Buna bağlı olarak kıyıları da kale ve surlarla donatılmıştır. Nitekim Çanakkale şehrinin kuruluşu da 15. yüzyılın ikinci yarısında Boğaz'dan geçişi denetlemek amacıyla bir kalenin inşa edilmesine bağlı olarak gerçekleşmiştir. Boğaz'ın stratejik önemi, yerleşme üzerindeki etkisini günümüzde de sürdürmektedir (Doğaner, 1994, s. 140).

1877-1950 döneminde Anadolu'ya dışarıdan yapılan göçler bilhassa Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş çaplı toprak kaybettiği savaşlar neticesinde ortaya çıkarken Cumhuriyet döneminde mübadele sebebiyle gerçekleşmiş, bazen de Balkan devletlerinin baskıcı politikaları nedeniyle göçler yaşanmıştır. Bu süreçte II. Dünya Savaşı'nın Balkanlar ve Ege Adalarını da kapsamaması nedeniyle Anadolu'ya dış göç devam etmiştir. 1877-1950 yılları arasında Anadolu'ya ve dolayısıyla yöreye dış göçler sonrasında yerleşen göçmenlerin gelişleri, şu yıllarda yoğunluk göstermiştir: **1.** 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve sonrası, **2.** 1912-1913 Balkan Savaşları sonrası, **3.** Lozan Antlaşması sonrasındaki mübadele, **4.** 1934'te çıkarılan 2510 Sayılı İskân Kanunu sonrası, **5.** II. Dünya Savaşı ve sonrası (Atabay, 2005, s. 92-93; Atabay, 2006, s. 605-609). Ayrıca Hüdavendigar Vilayeti Biga Sancağı'na 1848-1887 yılları arasında Kafkasya'dan göçmen (Çerkez, Kumuk, Çeçen) gelmiştir (Gözler, 2006, s. 572-578; Karpat, 2003, s. 19).

Yörede dışarıdan alınan göçlere bağlı olarak kurulan köyler; Pomak köyleri, Kumuk köyleri, Çeçen köyleri, Muhacir (Bulgaristan'dan alınan göç) köyleri, Boşnak köyü, Çerkez köyleri, Mübadele Muhaciri köyleri, Romanya Muhacirleri olarak sekiz gruba ayrılabilir. Yöreye son olarak gelenler, 1989 yılında Bulgaristan'dan gelen muhacirler olmuştur. Bu köyler, yörenin iskân tarihi hakkında önemli ipuçları verdiği (Gözler, 2006, s. 572-579; Gürsu, 2001, s. 214-216, Öрге Yaşar, 2017, s. 173-174) gibi kültürel zenginliğin de hazırlayıcısı olmuştur.

Birçok kültürün kesişme ve kaynaşma yeri özelliğine sahip olan Çanakkale yöresinin, halk ezgileri de bu sürecin etkisi altında gelişme göstermiştir. Yukarıda belirtilen tarihî süreç içerisinde farklı nedenlerle yöreye göç eden topluluklar, kendi kültürlerini de beraberinde taşıyarak yörede çok kültürlü ve kaynaşık bir kültürel yapı meydana getirmiştir. Bunda hiç kuşkusuz, yörenin doğal çevresinin yarattığı çekiciliğin de etkisi büyüktür. Yörede yaşanan kültürel gelişim süreci asırlar boyu devam etmiş ve zengin bir kültür mozağini meydana getirmiştir.

TÜRKÜLER

Türkü, çeşitli ezgilerle söylenen, anonim olan bir halk şiiri nazım biçimidir. Ancak söyleyeni belli olan, kişisel halk şiiri biçimleri arasına giren türküler de bulunmaktadır (Dilçin, 1997). Bu bağlamda Bozkırın Tezenesi Neşet Ertaş'ın herkesçe bilinen "Gönül Dağı", "Karadır Şu Bahtım Kara" türküleri; söyleyeni belli, kişisel türkülere örnek verilebilir. Türküleri diğer halk şiirlerinden farklı kılan en önemli özellikleri, kendilerine özgü ezgilerle söylenmeleridir.

İnsanoğlunun hayata dair aklına gelebilecek her türlü konuda söylenen türküler, geleneksel kültürümüzün ve edebiyatımızın önemli unsurları arasında yer almaktadır. Türküler, ezgileri ve içerikleriyle bir yandan türküyü söyleyenin ve dinleyenin ruh hâlini yansıtırken bir yandan da diğer folklor ürünleri gibi geleneksel değerlerimizi ve kültürümüzü nesilden nesile taşıma işlevine de sahiptir. Bir toplumun hayat tarzını, dünya görüşünü, inanışlarını, korku ve heyecanlarını yansıtan türküler; ait oldukları toplumun kültürel kodlarını da içinde barındırır. Bu bağlamda türkülerin çeşitli açılardan incelenmesi, o türkülerin ait oldukları toplumun kültürel değerlerini ortaya koyacak olması açısından oldukça önemlidir (Kumartaşlıoğlu, 2018, s. 100).

Türküler; bağlama, kemençe, mey, klarnet vb. çalgılar eşliğinde söylenebildiği gibi herhangi bir müzik aleti kullanmaksızın da yakılabilir ve söylenebilir. Bununla birlikte, bir yöreye ait olan türküler özdeşleştikleri çalgılarla icra edildiklerinde, duyguyu daha yoğun yansıtabilirler. Ancak türküler, kültürlerin kaynaşması ve iç içe geçmesiyle başka yörelerin çalgıları ile de icra edilebilme özelliğine sahiptirler (Canbay, 2015, s. 674). Türküleri; konu, ezgi ve şekil özelliklerine göre tasnif etmek mümkündür (Elçin, 1986). "Ezgilerine göre türküler, usullüler ve usulsüzler olarak iki bölüme ayrılırlar. Usullü türküler, Anadolu'nun çeşitli yörelerinde oturak, kırık hava, yüğrük, horon, zeybek, bar, halay, karşılama vb. adlarıyla bilinen oyunlarda ritimli ezgilerle söylenen türkülerdir" (Aslan, 2021, s. 139). Bu oyunlardan biri olan karşılama, en az iki kişinin karşılıklı ve simetrik olarak oynadıkları oyunların genel adı olup iki kişinin sohbetini anlatır. Bu sohbet; iki genç, iki ihtiyar, bir ihtiyar-bir genç, iki kadın, bir erkek-bir kadın arasında gerçekleşebilir (Çolakoğlu, 1984, s. 246-247'den akt. Aykent, 2020, s. 52).

Karşılama türündeki ezgiler, Çanakkale yöresinin müzik ve geleneksel oyun kültüründe ayrı bir öneme sahiptir. Bu bağlamda Trakya'da yaygın olarak icra edilen bu tür, etki alanı açısından Gelibolu Yarımadasında da kendini göstermektedir. Hareketli-yürük bir ezgisel seyir özelliği taşıyan karşılama,

farklı yörelerde değişik müzikal renklere sahip olmakla birlikte ortak yanları, dokuz zamanlı usul yapılarıdır (Canbay, 2015, s. 682).

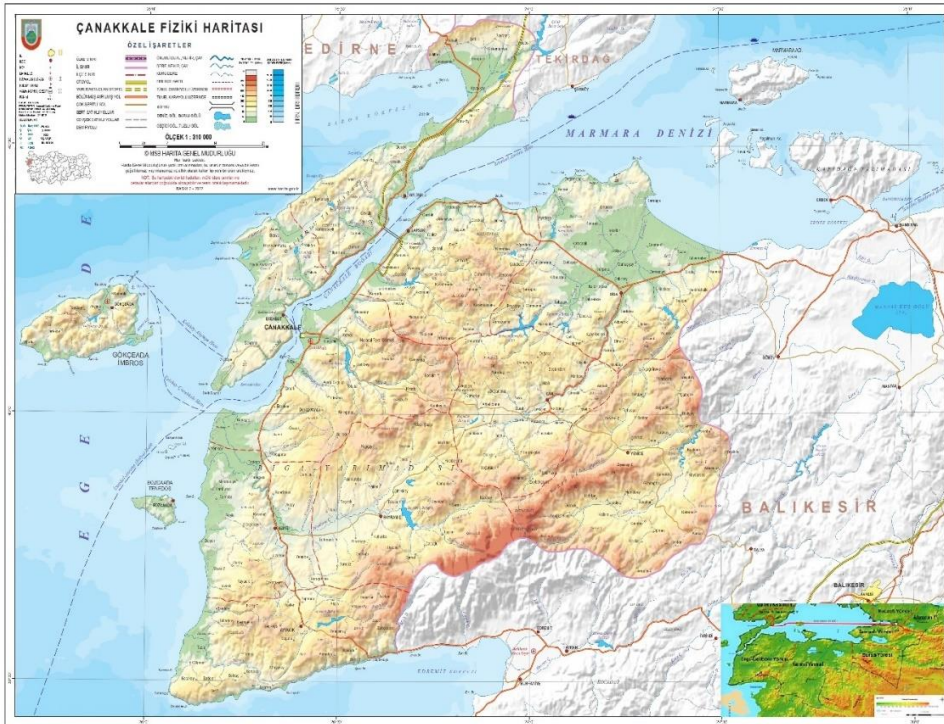
Çanakkale yöresinin coğrafi konumu hem müziğini hem de geleneksel halk oyunlarını etkilemiştir. Zengin kültürel zenginlikleriyle biçimlenen yöre müzik kültürü, Batı Anadolu ve Trakya ezgilerinin bir sentezlenme sahasıdır.

ÇANAKKALE YÖRESİ TÜRKÜLERİNİN COĞRAFI ANALİZİ

Konum, Mevki ve Yer Adları

Coğrafi konum, diğer adıyla lokasyon, fiziki ve beşerî olayların mekânsal kalıbı ya da nesnelerin bir mekândaki pozisyonudur. Müzik coğrafyası bakımında ise lokasyon, ilgili müzik türünün *-bu çalışmada türkülerin-* nerede ortaya çıktığını ifade etmektedir. Akseki türküleri, Aydın türküleri, Giresun türküleri, Malatya türküleri vb. buna örnek verilebilir. Lokasyon, coğrafyacılar tarafından toponimi terimiyle de ifade edilmektedir. Toponimi; ülke, bölge, şehir, saha, mekân, yer vb. yer ve mevki adlarını inceleyen bilim olarak *nerede* sorusuna cevap aramaktadır (Uğur, 2015, s. 244-245). Bu bağlamda “Erzurum Çarşı Pazar”, “İzmir’in Kavakları” ve “Urfalıyam Ezelden” örneklerinde görüldüğü üzere, içinde yerleşme adı geçen türküler bu kapsamda değerlendirmek mümkündür.

Çanakkale ili, Güney Marmara Bölümü’nün Ege Denizi’ne doğru, bir yarımada halinde sokulduğu Biga Yarımadası ve güneyindeki Kaz Dağı kütleleri ile Çanakkale Boğazı’nın batısında, Balkan Yarımadası’nın Doğu Trakya Bölgesi’ne bağlanmış Gelibolu Yarımadası toprakları üzerinde yer alır. Biga Yarımadası oldukça engebeli olsa da kıyı kesiminde yer yer ovalar bulunur. Kaz Dağı kütleleri, çoğunlukla sık ormanlarla kaplı, akarsularla yarılmış engebeli bir topografyaya sahiptir. Buradaki önemli tarımsal alanları, akarsuların aşağı havzalarında Biga ve Ezine gibi dar ovalar oluşturur (Atalay ve Mortan, 2003, s. 189).

Şekil 1. Çanakkale İli Lokasyon Haritası.

Kaynak: Harita Genel Müdürlüğü (harita.gov.tr, 2022).

Türküler, lokasyonla ilgili olmalarının yanı sıra bölgesel karaktere de sahiptir. Bu bağlamda lokasyon, türkülerin coğrafi kökeni ile ilgili olmakla birlikte, yerleşme adlarını içeren türkülerini de toponomik türküler olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak bir türkünün toponomik türküler olarak değerlendirilebilmesi için çıkış bölgelerinin aynı olması gerekir (Uğur, 2015, s. 252-253). Bu nedenle, Çankırı yöresine ait olan “Samsun İskele Başı” ve Kayseri yöresine ait olan “Yârim İstanbul’u Mesken Mi Tuttun?” türkülerini toponomik türküler olarak değerlendirmek mümkün değildir. Çanakkale Türküsü: “Çanakkale İçinde Aynalı Çarşı” adlı türkünün dizelerinde *konum, mevki ve yer adları* kapsamında değerlendirilebilecek sözcüklerin bulunmasına karşın türkünün derlendiği yöreye ilişkin tartışmalar (bk. Canbay ve Satır, 2014; Çakır, 2003; Öztürk, 1997, 2004 ve 2006) nedeniyle makaleye dahil edilmemiştir.

Çanakkale yöresine ait aşağıdaki türküler, çıkış yöreleri aynı olduğundan toponomik türküler olarak değerlendirilmektedir. Bu türkülerde Çanakkale, Biga, Gelibolu ve Yenice gibi yerleşme adlarının yanında Evreşe gibi mevki adları da yer almaktadır.

Evreşe yolları dar dar

Bana bakma benim yârim var [Evreşe Yolları Dar, Yöresi: Gelibolu/ Evreşe (TRT, 1987, s. 83)]

Benim sevdiğim oğlan

Şu Biga’da öğretmen

[Sinekçi’dir Köyümüz (Aman Anne Tren Geliyor), Yöresi: Biga/ Sinekçi köyü (TRT, 1987, s. 170)].

Karşımızda Gelibolu

Gelibolu’da yatır dolu

[Ayna Çaktım Yüzüne (Versinler), Yöresi: Lâpseki (Yücel, 2009, s. 90-91)]

Biga benim pazarım da

Kendim okur yazarım

[Gidiyor Musun Yârim Bizim Vatana Kadar, Yöresi: Biga (TRT, 1987, s. 96)].

Yöre orijinli bazı türkülerde köy adlarına da rastlanabilmektedir. Bunlara örnek olarak Sinekçi (Biga ilçesi), Kalafat (Biga ilçesi) ve Kayadere (Çanakkale Merkez ilçesi) köyleri verilebilir.

Sinekçi’dir köyümüz

Zemzem akar suyumuz

Sevip sevip ayrılmak

Yoktur öyle huyumuz [Sinekçi’dir Köyümüz (Aman Anne Tren Geliyor), Yöresi: Biga/ Sinekçi köyü (TRT, 1987, s. 170)].

Kalafat’tır köyümüz

Zem zem akar suyumuz

Sevip sevip ayrılmak

Yoktur öyle huyumuz [Mavi Yaka Mor Yaka, Yöresi: Biga/ Kalafat köyü (Canbay ve Satır, 2014, s. 142)].

Kayadere köyümüz

Zemzem akar suyumuz

Sevip sevip ayrılmak

Yoktur öyle huyumuz [Kayadere amları, Yöresi: anakkale Merkez ilçe/ Kayadere köyü (Canbay ve Satır, 2014, s. 134)].

Yer Şekilleri

anakkale ili; Asya ile Avrupa kıtalarında Anadolu ile Trakya'da toprakları bulunan, Marmara ve Ege Denizi'ne kıyıları olan, Saros ile Edremit körfezleri arasında uzanan bir ildir. anakkale ili, Marmara Bölgesi Güney Marmara Bölümü Biga-Gelibolu yöresinin büyük bir bölümünü teşkil eder. Yörenin kuzeyde Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı, kuzeybatıda Saros Körfezi, güney ve batıda Ege Denizi'ne kıyıları bulunmaktadır. Biga-Gelibolu yöresi, Gönen ayı vadisinin batısından geçen sınırla Karesi yöresinden ayrılır. Güneyde Kaz Dağı'na dayanır. Yöre, Çanakkale Boğazı'yla iki yarımadaya bölünür. Bu yarımadalardan biri, Boğaz'ın batısında yer alan Gelibolu Yarımadası'dır. En yüksek tepesi Kömür Tepe (404 m)'dir. Boğaz'ın doğusu ise Biga Yarımadası adını alır. Bu yarımada, ortalama yükseltisi 700-950 m olan çok sayıda dağ ve tepeden oluşan alçak bir platodur. Başlıca dağlar; Ağı Dağı (989 m), Dededağ (882 m), Armutçuk Dağı (871 m) ve Kayacı Dağ (871 m)'dir. Yörede ovalar genellikle dar alanlıdır. Kara Menderes ayı'nın aşağı havzasında Kumkale Ovası; yukarı havzasında Ezine ve Bayramiç ovaları yer alır. Kuzeyde Biga ayı'nın suladığı Biga Ovası ve Karabiga (Gümüşay) Ovası bulunurken Gönen ayı'nın yukarı havzasında Agonya (Hamdibey- Kalkım) Ovası bulunur. Diğeri ovalar ise Çanakkale kentinin üzerinde genişleme gösterdiği Sarıçay Ovası ve Saros Körfezi'nin doğu kıyısında Kavak ayı'nın alüvyonlarıyla oluşturduğu Kadıköy (Evreşe) Ovası'dır (Doğaner, 2020).

Biga-Gelibolu yöresinin kısa mesafelerde değışen topografyasında dağ, tepe, yamaç ve vadi olarak karşımıza çıkan morfolojik üniteler, yöre türkülerine de yansımıştır. Türkü sözlerinde arızalı topografya; tarımsal faaliyetleri sınırlandıran engebeli yeryüzü şekli olarak değıerlendirilmiş; topografik engel ve uzaklık ise ayrılığın ve hasretin temel nedenlerinden biri olarak görülmüştür. Bu nedenle yöre türkülerinde ayrılık ve kavuşamama temaları işlenirken yeryüzü şekillerine vurgu yapılmış ve bir motif olarak kullanılmıştır.

Hani benim ceylan yârim gelemez oldu

Aştı yüce dağları ellerin oldu [Hani Benim Ceylan Yârim, Yöresi: Ayvacık/ Süleymanköy (Canbay ve Satır, 2014, s. 118)].

Yol verin dumanlı dağlar dağlar

Söyle canım ayrılık mı var [Yatma Yeşil imene, Yöresi: Biga (TRT, 1987, s. 192)]

Umurbey'in dağları

Üzüm yapmaz bağları

Üzüm yapsa bağları

Evlenir oğlanları [Hadi Gine Bindallı, Yöresi: Bayramiç (TRT, 1987, s. 103)].

Şu dağlar olmasaydı

Çiçeği solmasaydı

Ölüm Allah'ın emri

Ayrılık olmasaydı

[Pınar Baştan Bulanır (Rinna Yarım), Yöresi: Biga/ Sinekçi köyü (TRT, 1987, s. 159)].

Biga Ovası, ıslah edilmeden önce sıtmaya neden bataklıklara sahip olan bir ova olduğundan, yerleşmeyi ve tarımsal faaliyetleri sınırlandırmıştır. Bu durum türkülere konu olmuştur:

Şu Biga'nın düzüne

Harman olur mu yârim

Bu ayrılık derdine

Derman olur mu yârim [Şu Biga'nın Düzüne, Yöresi: Biga (TRT, 1987, s. 176)].

Hidrografik Özellikler

Hidrografik kaynaklar, insanın çevre ile geliştirdiği etkileşiminin ana kaynaklarından biridir. Türkülerin içerdikleri hidrografik unsurlar; su, akarsu, göl, deniz, dalga, pınar, dere, sel vb. doğrudan su kaynakları ile ilgili olabileceği gibi dolaylı olarak da köprü, pınar, çeşme ve bent gibi su yapılarıyla ilgili olabilmektedir (Uğur, 2015, s. 249).

Yöre; ülkemizin yerüstü ve yeraltı su potansiyeli en yüksek olan yörelerinden biridir. Kaz Dağı'ndan ilk kaynaklarını alan Kara Menderes Çayı'nın yanında Kocabaş Çayı (Biga Çayı) ve Sarıçay (Kocaçay) yörenin başlıca akarsularıdır. Yörede, su kaynaklarının yaşamın temel hayat kaynağı olması, akarsuların akımlarının yükselmesi, tarımda sulamada kullanılması, doğal yaşamı zenginleştirmesi ve manzara üstünlüğü yaratması nedenleriyle hidrografik özellikler, türkü sözlerinde sıkça yer almıştır.

Pınar baştan bulanır

İner dağı dolanır

Al başımdan sevdayı

Buna can mı dayanır

Çeşmeye varmadın mı

Gül koydum almadın mı

Ben sevdadan ölüyom

Sen sevdalanmadın mı

[Pınar Baştan Bulanır (Rinna Yarım), Yöresi: Biga/ Sinekçi köyü (TRT, 1987, s. 159)].

İndim kuyu dibine

Baktım suyun rengine

[İndim Kuyu Dibine, Yöresi: Bayramiç (TRT, 1987, s. 116)].

Su gelir güldür güldür

Su tülbenti götürür

Su gelir ulam ulam

İçinde karayılan

[Uyudum Uyandım Ayva Dibinde, Yöresi: Bayramiç (Canbay ve Satır, 2014, s. 172)].

Yaz mevsiminde tamamen kuruyan mevsimlik akarsuların düzensiz rejimleri de türkü sözlerinde yer almıştır:

Dere boyu akmaz oldu/ O yârim oy

Yar bana bakmaz oldu

Yâre gönderdiğim güller/ O yârim oy

Kurudu kokmaz oldu [Uzun Uzun Birmanlar, Yöresi: Çanakkale (TRT, 1987, s. 186)].

Eceabat ilçesinin Alçitepe köyünde derlenen "Çayırı Biçer Misin" türküsü, daimî akışlı akarsuların bulunmadığı Gelibolu Yarımadası'nda artezyen kaynakların başlıca su kaynağı olduğunu hatırlatır niteliktedir:

Suya giderim suya

Elmayı soya soya

[Çayırı Biçer Misin, Yöresi: Eceabat/ Alçıtepe köyü (Canbay ve Satır, 2014, s. 88)].

Su kaynakları aynı zamanda, sevgili ile buluşma ve hasret giderme yeridir:

İndim dere akıyor

Yâr yüzüme bakmıyor

Türlü çiçekler açmış

Yârim gibi kokmuyor

İn dereye dereye

Ne ineyim dereye

Babamın parası yok

Seni evlendirmeye

[Onbir Ayın Bir Gülüsün, Yöresi: Çanakkale (Canbay ve Satır, 2014, s. 148)].

El edersen cama gel

Göz edersen dama gel

Hiçbir şeyler bilmezsen

Desti al da suya gel [İndim Kuyu Dibine, Yöresi: Bayramiç (TRT, 1987, s. 116)].

İn dereye dereye

Derenin neresine

[Bahçemizde Güller Açtı, Yöresi: Yenice (Canbay ve Satır, 2014, s. 78)].

İn dereye dereye

Ben de ineyim yârim

Senin öldüğün yerde

Ben de öleyim yârim [Çayırı Biçer Misin, Yöresi: Eceabat/ Alçıtepe köyü (Canbay ve Satır, 2014, s. 88)].

Ekonomik Faaliyetler

Bitkisel Üretim

Gelibolu-Biga yöresinin ekonomisi, ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Yörede tarla ve bahçe tarımı yaygındır. Tarla tarımı kapsamında tahıllar ve endüstri bitkileri yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bahçe tarımı kapsamında ise çeşitli sebze ve meyve yetiştiriciliği yapılmaktadır. Yörede çok çeşitli meyvecilik yaygın olarak yapılmakla birlikte Lâpseki ilçesinde erik, kiraz, vişne, şeftali, incir ve armut; Bayramiç ilçesinde elma, ayva, ceviz ve Bayramiç Beyazı; Bozcaada, Gelibolu ve Merkez ilçede ise üzüm en yaygın yetiştirilen meyvelerdir. İl genelinde zeytin yetiştiriciliği önemli bir geçim kaynağıdır. Bu nedenle yörede sürdürülen tarımsal faaliyetler, ürünlerin hasat edilmesi süreci, tarımda makineleşme, yetiştirilen tarımsal ürünler vb. türkü sözlerinde yerini almıştır. Tarla tarımı ya da tarla tarımı ürünlerinin hasadı türkü sözlerine yansımıştır.

Çaydır benim geçtiğim

Çavdar benim biçtiğim

[Arkandaki Kazak Mı, Yöresi: Yenice/ Kuzupınarı köyü (Canbay ve Satır, 2014, s. 68)].

Tavşan gelir ekine

Kulakları dikine

Annem beni veriyor

Yarım şinik³ ekine [Emine'm Emine'm Demekten, Yöresi: Yenice/ Bağlı köyü (Canbay ve Satır, 2014, s. 102)].

Pamık topleyoz pamık

Daldan mı yapraktan mı

Yârim bizim ayrılık

Kuldan mı Allah'tan mı [Sür Şoför Arabanı, Yöresi: Yenice/ Kuzupınarı köyü (Canbay ve Satır, 2014, s. 166)].

Yanına geleyim mi Hasan

Çayırı böleyim mi

Orak biçmesi çoksa Hasan

Yardıma geleyim mi [Hasan Orak Biçiyor, Yöresi: Gelibolu (Yücel, 2009, s. 478)].

Harman yeri düz olur

Yaz bitince güz olur

Arkamdan gezme yârim

Eller duyar söz olur [Bizim Evin Arkası, Yöresi: Çan/ Maltepe köyü (Canbay ve Satır, 2014, s. 82)].

Bahçe tarımı faaliyetleri, türkü sözlerinde sıklıkla yer almaktadır:

Sen bir yeşil bübersin/ O yârim oy

Her bahçeden bitersin

Nasıl gönül vereyim/ O yârim oy

Yabancısin gidersin [Sen Bir Yeşil Bübersin, Yöresi: Eceabat/ Alçitepe köyü (Canbay ve Satır, 2014, s. 154)].

Armut dalda bir iki

Saydım saydım on iki

On ikinin içinde

Fidan boylu benimki [Hani Benim Ceylan Yârim, Yöresi: Ayvacık/ Süleymanköy (Canbay ve Satır, 2014, s. 118)].

Al kirezim aman aman da mor kirezim

Elimde altın terazim öf öf ben yandım

[Al Kirezim, Yöresi: Biga/ Çeltik köyü (Canbay ve Satır, 2014, s. 60)].

---

³ Şinik: Tahıl için kullanılan sekiz kiloluk ölçek (Canbay ve Satır, 2014, s. 102)

Ayva sarısı yârim

Limon yarısı yârim

[Al Geydim Alsın Diye, Yöresi: Yenice/ Boynanlar köyü (Yücel, 2009, s. 25-26)].

Uyudum uyandım ayva dibinde

Ölüm var ayrılık yok

Benim kalbimde [Uyudum Uyandım Ayva Dibinde, Yöresi: Bayramiç (Canbay ve Satır, 2014, s. 172)].

Ceviz idim kopardılar dalımdan

Cahil idim ayırdılar yârimden [Ceviz İdim Kopardılar, Yöresi: Gelibolu/ Kuruköy (Canbay ve Satır, 2014, s. 86)].

Aman amman/ Ayağında terlikler

Nina ninna/ Çiçek açtı erikler

[Ayağında Terlikler, Yöresi: Yenice/ Hacıyusuflar köyü (Canbay ve Satır, 2014, s. 72)].

Ezine'nin zeytini

Hepsi de mini mini

Çok dolaştım yorulдум

Bulamadım dengimi

Aman zeytin ağacı

Ayrılık ölümden acı

Gönül kimi severse

O'dur başımın tacı

[Ezine'nin Zeytini, Yöresi: Ezine (Korkmaz, 2007, s. 23-24'ten akt. Güleç, 2008, s. 69)].

Tarım alet ve makinelerinin de türkü sözlerine yansıdığı görülmektedir. “Pınar Baştan Bulanır” türküsünde geçen “motor” kelimesi traktörü, “arabası” kelimesi ise römorku ifade etmektedir. Ayrıca tarımda makineleşmeye de vurgu yapılmaktadır:

Taksi geliyor taksi

Ekinlik arasından

Yârim şapka sallıyor

Motor arabasından

[[Pınar Baştan Bulanır, Yöresi: Biga (Sarı, 2008, s. 215)].

Hayvancılık

Çanakkale ilinde bitkisel üretimin yanında hayvancılık da önemli bir geçim kaynağıdır. Ezine, Bayramiç ve Ayvacık ilçelerinde hayvancılık yaygın bir şekilde yapılmakta ve bu ilçelerdeki süt ve sütü mamuller sanayinin hammadde ihtiyacını karşılamaktadır. Bu nedenle hayvancılığa ilişkin faaliyetler ve hayvan barınakları (dam vb.) yöre türkülerine yansımıştır.

Ovaların düz olsun

Koyunların yüz olsun

Koyunları güderken

Arkadaşın kız olsun [Yaprak Gazeli Yârim, Yöresi: Ezine/ Üvecik köyü (Canbay ve Satır, 2014, s. 176)].

Beyim aman dağlarda dağlarda

Koyun güder ovalarda [Annem Entari Almış, Yöresi: Merkez ilçe/ Halileli köyü (Yücel, 2009, s. 46)].

Koyuver yârim keçileri

Zangırdasın zilleri

Kara kara keçiler

Doldursun dereleri [Ayna Çaktım Yüzüne (Versinler), Yöresi: Lâpseki (Yücel, 2009, s. 90)].

Damdan da çıktı bir kuzu aman

Damdan çıktı bir kuzu aman

Kıvrım kıvrım boynuzu

Yaktı da beni kül etti aman

[Eymeli Kadiriye, Yöresi: Lâpseki/ Adatepe köyü (Canbay ve Satır, 2014, s. 110)].

Yenice'ye giderken

Sol tarafta mandıra

[Bahçemizde Güller Açtı, Yöresi: Yenice (Canbay ve Satır, 2014, s. 78)].

Balıkçılık

Yörenin Marmara Denizi, Çanakkale Boğazı ve Ege Denizi'ne kıyılarının bulunmasıyla birlikte zengin denilebilecek iç su kaynaklarına sahip olması, balıkçılığın da gelişmesine imkân tanımıştır. Yörenin; Marmara ve Ege Denizi arasında geçiş güzergahında yer alması ve göçmen balıkların da göç yolları üzerinde bulunması, balıkçılık potansiyelini arttırmaktadır. Bu nedenle balıkçık faaliyetleri de türkü sözlerinde yer bulmuştur.

Dere boyu engindir

Balıkçılar zengindir

Verin beni yârime

O yâr benim dengimdir [Dere Boyu Yeşillik, Yöresi: Eceabat/ Alçıtepe köyü (Canbay ve Satır, 2014, s. 98)].

Nüfus Hareketleri

Yukarıda tarihsel dönemleri verilen ve yoğun göç hareketlerine sahne olan Çanakkale yöresinin nüfus hareketlerinde yaşadığı canlılık, türkü sözlerinde yer bulmasını sağlamıştır. Yöreye göç edenlerin, göç öncesi yaşanan yer ya da göç sırasında yaşanan acı olayların türkü sözlerine yansıdığı görülmektedir. Yöreye göçlerle birlikte türküler de göç etmiştir. Bu türkülerde Balkanlar ve Kafkaslardan alınan göçler hakkında bilgilere de ulaşılmaktadır.

Derelerin uzununu aman da Refikam

Kıramadım buzunu

Aldım Çerkez kızını

Sürmeli gözlü Refikam

[Adatepe Yolunda (Refikam), Yöresi: Çanakkale (Canbay ve Satır, 2014, s. 56)].

Arda boylarında

Kırmızı erik

Helimenin ardında

On yedi belik

Uyan uyan Erecebim

Senin olayım

Ardalar aldı ya

Nerde Bulayım

Arda boylarına ben

Kendim gittim

Dalgalar vurdukça

Can teslim ettim

[Arda Boylarında Kırmızı Erik, Yöresi: Trakya (Yücel, 2009, s. 52)].

Yenice’de derlenen “Dömeke Yandı Gene” adlı türkü, Osmanlı-Yunan Savaşını anlatmaktadır. “Dömeke” bu savaşın geçtiği yerdir (Canbay ve Satır, 2014, s. 100).

Taburlarım yörüdü

Çöl owayı bürüdü

Edirne Ovasında

Beyaz tenim çürüdü [Dömeke Yandı Gene, Yöresi: Yenice (Yücel, 2009, s. 311)].

Ulaşım

Yollar hem yaşanan mekânları birbirine bağlamakta hem de kültürler arasında köprü görevi görmektedir. Yolculuk, ulaşım ve erişebilmeyi ifade etmektedir (Aliğaoğlu ve Yurt, 2021, s. 794). Yörenin tarih boyunca kıtalar arası ve denizler arası ticaret yolları üzerinde bulunması, geniş bir hinterland geliştirmesini sağlamıştır. Bununla birlikte yörenin komşu il veya ilçelerle ulaşım bağlantıları türkü sözlerinde yer almıştır. Çanakkale yöresi türkülerinde yöresel yer adlarının yanında, komşu şehirlerin adlarına da rastlanabilmektedir. Özellikle gurbet ve hasret temalarının ağırlıklı olarak işlendiği türkülerde yol motifine yer verilmiştir. Örneğin aşağıdaki türküde Balıkesir’e giden yol, sevgilinin kaybedildiği ve bu sebeple hem hatırlanan hem de sitem edilen bir yoldur.

Balıkesir yolunda

Sepeti var kolunda

Ben yârimi kaybettim

Balıkesir yolunda [Balıkesir Yolunda, Yöresi: Çanakkale (Yücel, 2009, s. 117)].

Sırtındaki kazak mı

Balıkesir uzak mı

Mektup yaz kara gözlüm

Mektup yazmak yasak mı [Şu Biga’nın Düzüne, Yöresi: Biga (TRT, 1987, s. 176)].

Yenice’ye giderken

Sol tarafta mandıra

Yârimin bakışları

Kaldı bana hatıra [Bahçemizde Güller Açtı, Yöresi: Yenice (Canbay ve Satır, 2014, s. 78)].

Yenice’ye giderken

İnce rüzgâr esti yâr

[Yenice’ye Giderken, Yöresi: Yenice/ Seyvan köyü (Canbay ve Satır, 2014, s. 180)].

Mavi boncuk boynunda

Sepeti var kolunda

Ben yârimi kaybettim

Şu Biga yolunda [Mavilim, Yöresi: Biga/ Harmanlı köyü (Canbay ve Satır, 2014, s. 144)].

Kayadere çamları

Yere düşer dalları

Bizim için yapılmış

Çanakkale yolları [Kayadere Çamları, Yöresi: Merkez ilçe/ Kayadere köyü (Canbay ve Satır, 2014, s. 134)].

Adatepe yolunda aman da Refikam

Altın saat kolunda

Ay gibi doğdun karşıma

Sürmeli gözlüm Refikam [Adatepe Yolunda (Refikam), Yöresi: Ayvacık (Canbay ve Satır, 2014, s. 56)].

Aşındaki türkünün nakaratında tren kelimesi kullanılmasına karşın Biga'ya en yakın demiryolu hattı 80 km uzaklıkta olan Balıkesir'in Bandırma ilçesinden geçmektedir (Sarı, 2008, s. 215-216).

Aman anne tren geliyor

Aşkın beni serhoş ediyor [Sinekçi'dir Köyümüz (Aman Anne Tren Geliyor), Yöresi: Biga/ Sinekçi köyü (TRT, 1987, s. 170; Sarı, 2008, s. 215)].

TÜRKÜLERDE COĞRAFYA VE MEKÂNA DAİR KALIP İFADELER

Türkülerdeki kalıp ifadeler arasında yer alan coğrafya isimlerinin, türkünün başka coğrafyalara yayılmasıyla değiştiği ve yeni söylendiği coğrafyadaki yer isminin kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu türkü, mahalli olmaktan çıkarak hemen hemen herkesin bildiği, hiç olmazsa kulağına bir tını olarak yerleştiği bir türkü hâline gelmiştir. Bu türkülerdeki dörtlükler mekân unsurları haricinde aynen tekrar edilmektedir (Kumartaşlıoğlu, 2018, s. 102). Yörede söylenen “Kayadere Çamları”, “Mavi Yaka Mor Yaka” ve “Sinekçi'dir Köyümüz” isimli üç türkü buna güzel bir örnek oluşturmaktadır.

Kayadere köyümüz

Zemzem akar suyumuz

Sevip sevip ayrılmak

Yoktur öyle huyumuz [Kayadere Çamları, Yöresi: Merkez ilçe/ Kayadere köyü (Canbay ve Satır, 2014, s. 134)].

Kalafat'tır köyümüz

Zemzem akar suyumuz

Sevip sevip ayrılmak

Yoktur öyle huyumuz [Mavi Yaka Mor Yaka, Yöresi: Biga/ Kalafat köyü (Canbay ve Satır, 2014, s. 142)].

Sinekçi'dir köyümüz

Zemzem akar suyumuz

Sevip sevip ayrılmak

Yoktur öyle huyumuz [Sinekçi'dir Köyümüz (Aman Anne Tren Geliyor), Yöresi: Biga/ Sinekçi köyü (TRT, 1987, s. 170)].

Yörenin türküleri incelendiğinde; bazı mekân unsurlarının, türkünün içeriği ile ilgili olmamasına karşın türkü söyleme geleneğine bağlı olarak asıl söylenmek istenen konuya hazırlık niteliği taşıyan bazı kalıp ifadelerin içinde yer aldığı da görülebilir (Kumartaşlıoğlu, 2018, s. 99). Bu bağlamda Çanakkale yöresi türkülerinde de konuya hazırlık bağlamında mekâna dair kalıp ifadeler kullanılmıştır.

Bizim evin arkası

Dokuma fabrikası

Alır mı sandın yârim

Seni benden başkası [Bizim Evin Arkası, Yöresi: Çan/ Maltepe köyü (Canbay ve Satır, 2014, s. 82)].

Bizim evin arkası

Dokuma fabrikası

Çok istemem be oğlan

Bir dikiş makinası [Ceviz İdim Kopardılar, Yöresi: Gelibolu/ Kuruköy (Canbay ve Satır, 2014, s. 86)].

İn dereye dereye de

İnemem ben dereye

Babamın parası yok da

Beni evlendirmeye oğlan [Karanfilim Sarmaştı, Yöresi: Yenice/ Hacıyusuflar köyü (Canbay ve Satır, 2014, s. 126)].

İn dereye dereye

Ne ineyim dereye

Babanın parası yok

Seni evlendirmeye [Onbir Ayın Bir Gülüsün, Yöresi: Çanakkale (Canbay ve Satır, 2014, s. 148)].

Suya giderim suya

Elmayı soya soya

Kaldır yârim şapkayı

Göreyim doya doya [Çayırı Biçer Misin, Yöresi: Eceabat/ Alçitepe köyü (Canbay ve Satır, 2014, s. 88)].

Suya giderim suya

Elmayı soya soya

Kaldır yârim peçeni

Göreyim doya doya [Sıra Sıra Siniler, Yöresi: Çanakkale (TRT, 1987, s. 169)].

Suya giderim suya

Elmayı soya soya

Kaldır yârim de göreyim

Yüzünü doya doya [Suya Giderim Suya (Ninna), Yöresi: Çan (Canbay ve Satır, 2014, s. 164)].

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, insan-mekân etkileşimi çerçevesinde Çanakkale yöresi türkülerinin coğrafi analizi yapılmıştır. Türkülerin müzikal özelliklerinden ziyade, sözleri ve anlamları üzerinde durulmuştur. Çanakkale yöresi, bölgeler arasında geçişte kavşak özelliği gösteren bir coğrafi konuma sahiptir. Bu durum, halk kültürünü ve müziğini etkilemiştir. Kültürel zenginlikleri dikkate alındığında yörenin müzik kültürü, Batı Anadolu ve Trakya-Rumeli ezgilerinin adeta bir sentezlenme alanıdır. Bu bağlamda Çanakkale yöresi; Kuzey Ege, Güney Marmara ve Trakya kültürel özelliklerinin bir kaynaşma sahası olarak değerlendirilebilir (Canbay ve Satır, 2014, s. 23).

Türküler ve türkü sözleri; halkın sevinç ve kederlerini, aşk ve ayrılıklarını, kültürel unsurlarını, tarihini ve yaşadıkları coğrafyanın fiziki, beşerî ve ekonomik özelliklerini yansıtmaktadır. Bu çerçevede Çanakkale yöresinde halk türkülerini bağlamında güçlü bir geleneğin oluşmasında çeşitli faktörler etkili olmuştur. Bu faktörlerin dikkat çekici bir bölümü, kültür coğrafyasının bir alt dalı olan müzik coğrafyasının ilgi alanına girmekte olup bu araştırmanın da esin kaynağıdır. Bu faktörler; konum,

mevki ve yer adları, yer şekilleri, hidrografik özellikler, ekonomik faaliyetler (tarım, hayvancılık ve balıkçılık), nüfus hareketleri ve ulaşım ile ilgili motiflerden oluşmaktadır. Bu faktörlerin biri ya da birkaçı, Çanakkale yöresi türkülerine yansımıştır. Çanakkale yöresi türkükleri, yerel kültür motifleri ve temalarını başarılı bir şekilde işlemiş olmalarıyla da dikkat çekmektedir.

Çanakkale yöresi türkülerinde dağlar; hasret ve kavuşamama sembolü olarak çok sayıda türküye konu olmuştur. Türkülerde dere, kaynak suları ve çeşme temaları sıklıkla işlenmiştir. Zengin kültürel mirasın ve manzara üstünlüklerinin de türkülere yansıdığı görülmüştür. Çanakkale yöresinin *-konumu gereği-* tarih boyunca nüfus hareketlerine sahne olması ve bu göçler sırasında yaşanan acılar, yöre türkülerine yansımıştır. Çanakkale yöresine ait türkülerin sözlerinde geçen fiziki, beşerî ve ekonomik coğrafya unsurları yöre coğrafyasının başarılı bir şekilde analiz edildiğini ve insan-mekân etkileşiminin çok iyi gözlemlendiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, yöre türkülerinde yer alan coğrafya unsurlarının bir kısmının ise türkünün içeriği ile alakalı olmadığı; türkü söyleme geleneğine bağlı kalıp ifadeler olarak kullanıldığı anlaşılmıştır.

Türkü sözlerinde geçen fiziki, beşerî ve ekonomik coğrafya unsurları, insanların o yöreye ait coğrafya bilgilerinin artmasına ve yörenin tanınmasına katkı sağlamaktadır. Bu nedenle yakın çevreden uzak çevreye eksenli yapılacak coğrafya öğretiminde türkülerden de yararlanılması önerilmektedir.

Kaynakça

Aktepe, M. M. (1950). Osmanlı'ların Rumeli'de ilk fethettikleri Çimbi Kal'ası. *Tarih Dergisi*, 1(2), 283-307.

Aliğaoğlu, A. ve Yurt, B. (2021). Müzik coğrafyası üzerine bir araştırma: Manisa türkükleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(46), 781-797.

Aslan, E. (2021). *Türk halk edebiyatı* (7. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Atabay, M. (2005). 1877-1950 yılları arasında Çanakkale'ye göçler. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Sayı: 3, 92-107.

Atabay, M. (2006). Mübadelede Çanakkale. İ. G. Yumuşak (Ed.), *Çanakkale I: Savaşı ve tarihi* içinde (s. 605-611). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Atalay, İ. ve Mortan, K. (2003). *Türkiye bölgesel coğrafyası* (2. Baskı). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Aykent, C. (2020). Doğu Trakya bölgesi halk müziğinde ritim kalıplarına dair bir inceleme. *ERDEM İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı: 79, 41-62.

Canbay, A. ve Satır, Ö. C. (2014). *Çanakkale halk ezgileri*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları No: 107.

Canbay, A. (2015). Çanakkale müzik kültüründe geleneksel halk müziği. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl: 13, Sayı: 18, 667-683.

Canbay, A. (2021). Biga halk müziği kültürü: Kültürel kaynaşmanın müzikal yansıması. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl: 17, Sayı: 30, 121-146.

Çakır, Ö. (2003). Çanakkale Türküsü'nün öyküsü. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Sayı: 1, 13-35.

Dilçin, C. (1997). *Örneklerle Türk şiir bilgisi*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 517.

Doğaner, S. (1994). Çanakkale Boğazı kıyılarının coğrafyası. *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 29, 125-159.

Doğaner, S. (2013). *Türkiye kültür turizmi*. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Doğaner, S. (2020, February 12). Marmara Bölgesi coğrafyası 2019-2020 [Web log post]. Retrieved from <https://avesis.istanbul.edu.tr/sudogan/dokumanlar>

Efe, R. (1994). Biga Yarımadası'nda neotektoniğin jeomorfolojik izleri. *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 29, 209-242.

Elçin, Ş. (1986). *Halk edebiyatına giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 365.

Gökalp, Z. (1976). *Türkçülüğün esasları*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Gözler, K. (2006). Biga'da Doksanüç Muhaciri köylerinin kurulması: Yeniçiftlik köyü örneği. İ. G. Yumuşak (Ed.), *Çanakkale I: Savaşı ve tarihi* içinde (s. 571-594). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Güleç, H. (2008). Ezine'de yöresel halk edebiyatı ürünleri ve Ezine manilerinde sosyal unsurlar. A. Akdemir vd. (Ed.), *Çanakkale İli Değerleri Sempozyumu. Ezine Değerleri Sempozyumu* içinde (s. 67-73). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, No: 86.

Gürsu, E. (2001). *Biga: Fotoğraf ve belgeler ile ilçemizi tanıyalım*. Biga: Biga Doğu Gazetecilik ve Matbaacılık Yayını.

Harris, M. (1999). *Theories of culture in postmodern times*. California: AltaMira Press.

İbret, B. Ü. ve Önlen, M. (2020). Türklere insan ve mekân (coğrafya) ilişkisi ve Türk kültüründe coğrafyanın etkisi. A. S. Bilgili (Ed.), *Türk kültür coğrafyası* içinde (s. 7-28). Ankara: Pegem Akademi.

Kaplan, M. (1997). *Kültür ve dil* (9. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Karpat, K. H. (2003). *Osmanlı nüfusu (1830-1914), demografik ve sosyal özellikleri* (B. Tırnakçı, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları No: 133.

Kefeli, E. (2009). Coğrafya merkezli okuma. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/1-I, 423-433.

Kumartaşlıoğlu, S. (2018). Afyonkarahisar/ Emirdađ türkülerinde coğrafya ve mekân unsurları. *PALIMPSEST International Journal for Linguistic, Literary and Cultural Research*, 3(5), 99-112.

Merçil, E. (2013). *Müslüman-Türk devletleri tarihi* (8. Baskı). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Örge Yaşar, F. (2017). Biga ilçesinde köy adlarının kaynakları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(53), 165-182.

Öztürk, A. O. (1997). Çanakkale Türküsü 1917/18 tarihli bir derleme. *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi*, Sayı: 11, 83-87.

Öztürk, A. O. (2004). Çanakkale Türküsü'ne ilişkin. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Sayı: 2, 319-325.

Öztürk, A. O. (2006). Çanakkale Türküsü neden Çanakkale'nindir? İ. Erten (Ed.), *Çanakkale dosyası: Çanakkale mercek altında* içinde, (s. 80-83). Çanakkale: Aynalı Pazar Gazetesi Yayınları.

Sandal, E. K. (2007). Kahramanmaraş'ın üç mahallesinde karşılaştırmalı kültür coğrafyası açısından bir inceleme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 473-486.

Sarı, A. (2008). Biga türkeleri ve Biga yakın müzik hayatı üzerine. A. Akdemir vd. (Ed.), *Çanakkale İli Değerleri Sempozyumu. Biga Değerleri Sempozyumu* içinde (s. 215-242). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, No: 82.

Tanrıkulu, M. (2014). *Coğrafya ve kültür*. Ankara: Edge Akademi.

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (1987). *TRT Türk halk müziği repertuar kitabı*. Ankara: Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları No: 32.

Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2020). *Beşeri coğrafya: İnsan, kültür, mekân* (19. Baskı). İstanbul: Çantay Kitabevi.

Uğur, A. (2015). Müzik coğrafyası: Türkülerdeki coğrafya. *Bilig*, 74, 239-260.

Yaşar, O. (2001). Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı (Barış Parkı), yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri. *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 36, 171-201.

Yücel, S. (2009). *Tüm türküler: En geniş türkü sözleri arşivi*. Ankara: Alter Yayıncılık.

Yararlanılan İnternet Sayfası

1. Harita Genel Müdürlüğü

<https://harita.gov.tr/urunler/indirilebilir-il-haritalari/18#;13.06.2022>